

/Жалғасы. Басы өткен сандарда/

1868-1872 жылдар аралығында Мәшһүр-Жүсіп жағалбайлы Қамар-ад-дин хазіреттен дәріс алып, білімін шындай түседі. Ұстазы Қамар-ад-дин хазіреттің жыр-дастандарын кітапқа түсіріп ел арасында тарататұғын ісіне еліктеп өзі де жастайынан ауыз әдебиеті нұсқаларын жинастырып, қағазға түсіре бастайды. Қамар-ад-дин хазірет кіші жүз ішінде Бөкейлік руынан. Жас күнінен Бұхарай-Шариптен оқып, дін ғылымын жетік меңгерген адам.

Білімдарлығымен аты шыққан тұста орта жүз ішінде Ақмола облысында Керей дуанбасы Тұрлыбектің /48/ (Тұрсынбектің /49/) қолында бірнеше жылдар тұрған. Онан кейін Омбы облысында «Областной ахон» болып тұрады. Осы кезде Баянауылда Мұса Шорманұлы дуанбасы болып тағайындалады. Омбыға барып, губернатор, князьдарға жолығып, таныс болып жүріп, аузы жеткендіктен, Қамар-ад-дин хазіретті:

- «Біздің Баянаула халқында дін жолын, дін ғылымын үйрететұғын жақсы ғалым жоқ!»- деп, сұрап алады. Осыдан бастап ол қалған өмірін Баянауылда өткізеді.

Сонымен Мәшһүр-Жүсіп 8 жасында Қамар-ад-дин хазіреттен оқи бастайды. Хазіреттің шығыс мәдениетін, қазақтың ауыз әдебиетін кең білуі және насихаттауы - бөрі болашақ ақынға шешуші ықпал еткені анық. «Бұрын ауыз әдебиеті мен фольклор үлгілері тек ауызша айтылып, оны қағазға түсіру дәстүрі болмаса, Қамар-ад-дин хазірет ала келген: «Қозы көрпеш Баян сұлу», «Ер Тарғын», «Төрт жігіттің өлеңі» . т. б. жырларды қағазға түсіріп, ауызша жырлап айтуы мен Мәшһүр Жүсіптің 8 жасынан бастап-ақ ауыз әдебиеті мен фольклор үлгілерін қағазға түсіріп, халыққа тарата бастағанын дәлелдейді» /50/-деп жазды Нартай Қуандықұлы.

Мәшһүр-Жүсіп Қамар-ад-дин хазірет-

Адам-Жүсіпті

кірті Мәшһүр-Жүсіптің бір-біріне деген ыстық ықыласы талайды таң қалдырады. Бұрын Мәшһүр-Жүсіпті көрмеген, білмеген адамдар: «Хазіреттің өз баласы екен!»-деп ойлайтын болған. Мәшһүр-Жүсіпті 8-ден 9-ға қараған жасында күллі Баян еліне өлеңші бала атанды. Ел арасында сөз жатқан ба... Мұнан кейін үлкен-кіші, еркек-әйел, жас-кәрі,- көрген жан бөрі тамашалап, сөз қылып, дулап-шулап: «Көпейдің бір баласы- сайрап тұрған бір бұлбұл. Сөйлеген сөзі, айтқан өлеңі кісінің мейірін, құлағының құрышын қандырады. Ағып тұрған бұлақ, жанып тұрған шырақ!» /53/-деп, көрген, естіген жанның бөрі біреуден-біреу естіп, көрмеген адамдар көруге құмар болады. Бала кезінен халықтың ыстық ілтипатына бөленгенін Мәшһүр-Жүсіп:

«Жазады үйрегенін Мәшһүр хатқа,
Өлеңді жүре берді соғып жатқа.
«Бір бала іштен қақсай туыпты!»-деп,
Ілінді жұрт аузына сол күнде атқа.

Ал, енді аға бердік болып бұлақ,
Бермедік тыңдаушыға тыныс, қонақ.

«Сарып, нақу»-деген оқу бар екенін,

Қазақта естімеген бұрын құлақ» /54/-деп жазады. Бұл сөз Мұса Шорманұлына /55/ да жетеді. Сол уақыттарда Мұса Шорманұлының Баянаула дуанына қараған халыққа аға сұлтандуанбасы болып тұрған күні екен. Бір күндерде Баянаула қаласына келіп, бірнеше күн жатып, Қамар хазіреттің үйіне келіп, хазіретке сәлем беріп, амандасып, қонақ болады. Қасында бірнеше адамдары бар, әңгіме мәжіліс құрады. Сөзден сөз шығып, біреуден-біреу естіп, Мұса дуанбасының құлағына естіліп:

- «Осында Көпейдің бір кішкентай баласы бар. Білмейтін сөзі, айтпайтын өлең, киссасы жоқ, сайрап тұрған бір бұлбұл!»-деп тамсанып отырғанда, көпшіліктің бірі:

- «Ол баланы шақыртып алғызып, өзін көрейік, сөзін естік!»-деп орталарына шақыртады. Сол мәжілісте Мәшһүрдің әкесі Көпжасар сопы /56/ да отырған екен.

Мұса дуанбасы Көпжасарға:

- Сопы, сіздің бір балаңыз: «Әңгімешіл, киссашыл, өлеңді, киссаны жақсы айтады»-дейді. Сол балаңызды алдырсаңыз қайтеді? Өзін көріп, әңгімесін тыңдайық! - деген соң, Мәшһүрді шақыртып алғызады. Келген соң Мұса Мәшһүрге қарап:

- Шырағым, бері кел, мына жерге отыр,-деп, өзіне жақын төр алдына отырғызып;

- Шырағым, Жүсіп бала, сені: «Жақсы өлең, кисса біледі!», - деген соң шақыртып алғыздым. Көне, қандай өлең, қандай киссалар білесің? Білгендеріңді айтшы! -дегенде.

«Иман-қой, ақыл қойшы, нәпсі-бөрі,

Бөріге жегізбейді ердің ері.

Сол қойшы ақ таяқты ұстап тұрса

Мәшһүр-Жүсіп Қамар-ад-дин хазіреттің Баянауылға келіп өзіне сабақ беруін бақытты күндерінің бірі деп санап:

«Өлеңі «Төрт жігіттің» қосақталып,
Қазіреттің үйімен бірге келді» /51/-
деп жазады. Енді бірде Мәшһүр-Жүсіп:
«Тұрмай ма Баянтауда қазірет енді,
Мерген Жақып үйіне пәтерге енді.
Гөй-гөйді тауыстым гөй деп тұрғанда,
Өмірге таусылмайтын дөй-дөй келді.

Елудің тоғызына келген жасы,
Он тоғызда, жалғыз ұл бар баласы.
Бір қызы бар тоғыз жасар Бибісінен,
Төрт-ақ жан-бір үйдегі болған басы.

Қалаға, Баянаула, бүгін келді,
Апарып ертеңіне мені берді.
Менен басқа оқыған бір бала жоқ,
Жарыдым мен әке мен шешеге енді.

Биданнан бек біл деумен сабақ берді,
Мен екі айтқызбаймын бір сөзді енді.» /52/-деп ерекше теберінеді. Қамар-ад-дин хазіреттің алдынан білім алған Мәшһүр-Жүсіп «Құранды» жатқа айту дәрежесіне жетеді. Ол «Құранның» даналығы мен адамгершілік мән-маңызын бойына дарыта отырып, ынтызарлығының арқасында «аят» және «сүрелердің» тылсым күштерін ашуға тырысады. Мәшһүр-Жүсіп араб, парсы тілдерін ана тіліндей еркін меңгеріп, Шығыс халықтарының әдебиеттеріне көңілі ауа бастайды.

Ұстазы Қамар-ад-дин хазірет пен шә-

Бөріге жегізбейді ердің ері.

Сол қойшы ақ таяқты ұстап тұрса,

Ала алмас еш жерінен шайтан-пері» /57/-деп өлеңдете жөнеледі. «Мәшһүрде тоқтау, жалығу, еріну, мүдіру, кідіру болмайды. Жарық шамдай жайнап, мөлдіреп аққан бұлақтай қайнап, тасыған судай төгілдіріп, маржандай тізілдіріп, бұл-бұлдай сайрап, тыңдаушылардың көңілі әбден жайрап, таңырқанып, тамсанып, мейірлерін қандырды.» /58/.

Мәшһүрді шын көңілімен, сын көзімен қарап, сынап, ұнатып отырған Мұса мырза Мәшһүрдің әкесі Көпжасарға:

- Сопы, мына балаңа мұнан былай бас киіміне үкі тақтырып қойыңыз. Көз-тілге шет болмасын! Бұл өз заманында халыққа Мәшһүр болатын бала екен!- деп лепес қылған екен.

Бұрынғы «Жүсіп»- деген атына «Мәшһүр»- деген аттың алғаш қосылуы Мұсаның: «Мәшһүр» болады дегенінен соң-ақ «Мәшһүр» аты қосақтала бастайды. Міне, бұрынғы ата-бабаларымыздың: «Жаксы лепес-жарым ырыс!»- деп айтатындығы осындан болса керек. Бұдан былай: «Мұса мырза Мәшһүр болады, Мәшһүр деп атап кетті!»-деп, көпшілік: «Мәшһүр бала»- деп атай бастаған. «Мәшһүр» деген арабтың «өйгілі» деген сөзінен шықса керек. Мәжілістен соң Мұса Көпжасарға:

- Мұнан былай балаңа үкі тақтыр!- деп тапсырады.

Сол уақытта хазіреттің бибісі Мария өз қолымен жалғыз қызының басындағы бөркінің қадаған үкісінен бір шоқ үкі алып:

- Қарағыма ырымды, құтты болсын!- деп, Мырзаның лепесі, көптің батасы қабыл болсын!- деп, таққан екен /59/.

Мәшһүр-Жүсіп осы жағдайларын өлеңмен былай деп сипаттап жазады:

Күні еді аға сұлтан сол күнде өңді,
Баянтау қаласына Мұса келді.
Алдына көрсемін деп алдырғанда,
Тынбастан жазған Мәшһүр қаксай берді.

Парасат нұрыммен әбден білді:

-Қаққай,-деп, -Құдай мұнан көз бен тілді!
-Мынау Мәшһүр болатын бала екен!-деп
Ер назары тиюмен нағис қылды.

-Ей, сопы, бұл баланды жақсы бақ!-деп,
-Не болсын мұнан артық тіл мен жақ?!-деп.
Аяумен мейірі түсіп, бұлайша айтты:
-Балана мұнан былай үкі тақ!-деп.

-Жалғанда аз күн тірі тұрсын!-дейді,
-Қандыар талай құлақ құрышын!-дейді.
-Мынау не ғып түр деп сілтемеді,
Бақыр-ай, көп жасағыр, болсын!-дейді.

Сол күнде айтқан сөзім жұртқа жақты,
Ерлер, назар қылған соң сондай бақты.
Қызының басындағы бір тал шоғын,
Қолыммен Бибі Мәриям өзі тақты /60/.

Пайдаланған әдебиеттер:

48. «Мәшһүр-Жүсіп» Шығармалары. 8-томында «Мәшһүр-Жүсіп өмірбаяны» тақырыбында толық көлемінде жарық көрді. // 307-бет. Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, -2006-жыл.

49. «Мәшһүртану» ҒПО /ғылыми практикалық орталығы/ мұрағатынан.

50. Жүсіпов. Н.Қ. Мәшһүр-Жүсіп және фольклор. Павлодар -1999 жыл, 14-бет.

51. Мәшһүр Жүсіп Көпеев. Таңдамалы. Алматы-1990 жыл, 119-бет.

52. Бұл да сонда 117-118 беттер.

53. ОҒКҚ №1173 папка, 17 бөлім. «Жолмұрат Жүсіпұлы жазбасы» (1-122 бет).

Аталмыш дерек «Мәшһүр-Жүсіп» Шығармалары. 8-томында «Мәшһүр-Жүсіп өмірбаяны» тақырыбында толық көлемінде жарық көрді. // 308-бет. Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, -2006-жыл.

54. «Мәшһүр-Жүсіп» Шығармалары. 4-томында «Мәшһүр атты қалай алғандығы тура-

лы» // 308-бет. Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, -2004-жыл.

55. Мұса Шорманұлы үш жұрттың тілін білген /қазақ, орыс, француз/ тілдерін.

Шорман би өлгенде Мұса ұзақ жоқтау шығарыпты. «Оның «Қисса Мұса мырза» атты 38 беттік жоқтауы Қазан университетінің Н.И. Лобочевский атындағы ғылыми кітапханасының сирек қолжазбалар бөлімінде сақталған» («Қазақ әдебиеті» газеті, желтоқсанның 28-і, №3/44/. 1990 жыл//3. Ақышевтің «Мұса Шорман» деген мақаласы.). Мұса Шорманұлы 16 жасынан Ақкелін болысының старшыны болып 18 жыл 1853 жылға дейін атқарған.

1853 жылдан 1868 жылға дейін 15 жыл Баянауыл дуаның аға сұлтаны болған.

Мұсаның тұңғыш ұлы Садуақас Шорманов. Мұса Шормановтың туған жиені Шокан Уалиханов, Шорманың қызы Зейнеп Шоканның анасы Шыңғыс төре Уалихановтың зайыбы, Мұсаның туған жездесі. Шоканның оқуына көп жағдай жасаған. Мұса Шорман полковник атағымен 1885 жылы дүниеден озды.

56. Көпжасар жылы жүзді, жұмсақ сөзді, таза құлықты болғандықтан, үзеңгілес қариялар ол кісіні: «сопы»- деп айтысады екен.

57. Артықбаев Ж.О. «Историческое наследие Машхур Жусуп Копеев» (Учебное пособие) // Стр-8, Павлодар 2004 г.

58. ОҒКҚ №1173 папка, 17 бөлім. «Жолмұрат Жүсіпұлы жазбасы» (1-122 бет).

Аталмыш дерек «Мәшһүр-Жүсіп» Шығармалары. 8-томында «Мәшһүр-Жүсіп өмірбаяны» тақырыбында толық көлемінде жарық көрді. // 308-309-бет. Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, -2006-жыл.

59. Бұл да сонда.

60. «Мәшһүр-Жүсіп» Шығармалары. 4-томында «Мәшһүр атты қалай алғандығы туралы» // 182-бет. Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, -2004-жыл.